

İTİLAFA DEVLETLERİ SON BİRLİKLERİNİN 2 EKİM 1923 TARİHİNDE TÜRK BAYRAĞINI SELÂMLAYARAK İSTANBUL'DAN AYRILIŞLARI

Uzman Yrd. HÜSEYİN TOSUN

GİRİŞ

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı son bulunca dünyada mağlûp ve galip devletler olmak üzere iki ayrı devletlerin oluşturduğu iki yeni grup oluşmuştu. Daha sonra galip devletlerin üstünlüğünde ve yeni toprak düzenlemeleri şeklinde yeni bir dünya dengesi için barış antlaşmaları yapılmıştı. Bu barış antlaşmalarının temelleri Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un barışın temel ilkeleri şeklinde yayınladığı 14 notaya dayanıyordu.

Bu barış antlaşmalarından bir tanesi de Birinci Dünya Savaşı'nda yer alan ve bu savaşta en son yenilgiye uğratılan Osmanlı İmparatorluğu ile yapılmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması adını alan bu barışı Osmanlı İmparatorluğu temsilcilerinin imzalamasında 8 Ocak 1918 tarihli Wilson İlkelerinin Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili 12 nci maddesinin de tesiri olmuştur¹. Daha sonraları Galip Devletler bu ilkelere pek aldırmayarak ve çeşitli bahaneler ileri sürerek Türk ülkesini yer yer işgallere başlamışlardı. Bu işgallerden bir tanesi de İstanbul ve bölgesini kapsıyordu. Nihayet Anadolu'daki işgallerin bir devamı olarak 13 Kasım 1918 tarihinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinin oluşturduğu bir filo Boğaziçi'ne gelerek İstanbul'a tam 35 bin kadar kuvvet çıkardı. İstanbul'un işgali böylece başlamış oldu.

1- Enver Ziya Karal, *Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesine Kadar Türkiye'nin Siyasi Olayları ve Yeni Türkiye*, İstanbul 1969, s. 21.

Bundan sonra Anadolu'nun artık elden gitmek üzere olduğunu anlayan Atatürk, Anadolu'ya geçerek yeni bir toplum, yeni bir devlet kurmak için örgütsel faaliyetlere başladı. Zaten bağımsızlığa alışkın olan Türk toplumu bu işgalleri pek içine sindiremiyordu. Atatürk'ün önderliğinde kısa sürede direniş örgütleri birleştirilerek düzenli ordu kuruldu. Ve Anadolu'yu düşmandan temizleme hareketi başladı. Kısa sürede birçok cephede başarılar sağlandı. Nihayet 30 Ağustos Zaferi'yle de Türk'ün İstiklâl Zaferi fiili olarak son buldu. Anadolu düşmandan temizlenmiş, sıra İstanbul ve Trakya'ya gelmişti ki Fransızların araya girmeleri sonucunda 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Konferansı başladı. İsmet Paşa bu konferansta Trakya'nın yanında İstanbul'un da boşaltılması isteğinde diretti ². Bu isteğin Galip Devletler tarafından kabul görmemesi üzerine, Atatürk tekrar ilerlemeye devam emri verdi. Durumun ciddiyetini iyice anlayan İngilizler tekrar Fransızları araya sokarak İsmet Paşa'nın isteğini kabul ettiklerini bildirdiler. Ancak, Mütteliklerin prestijini kurtarmak için İstanbul'un boşaltılmasının bir program dahilinde yapılmasını istediler. Atatürk'ün bu görüşü kabulü üzerine 12 Ekim 1922'de konferans bitti ³.

Mudanya Konferansı'na İngiltere'yi temsilen General HARRINGTON, Fransa'yı temsilen General CHARPY, İtalya'yı temsilen General MONPELLI, yeni Türkiye Devleti'ni ise İSMET PAŞA temsil etmiştir. Generallerin bu defa Mudanya'da bir barış konferansı için bulunmaları yeni Türkiye Devleti'nin varlığını tanımış olmalarının açık bir ifadesi idi. Zira bu defa mudanya'ya generaller bir barış anlaşmasını dikte ettirmek için değil, barış istemek için gelmiş bulunuyorlardı. Artık kozlar yavaş yavaş Türk toplumunun eline geçmek üzere idi.

Çünkü, yeni Türk toplumu İstiklâl Savaşı'nı 30 Ağustos Zaferi ile sonuçlandırdıktan ve Türk toprakları Türk süngüsünün ve Türk kanının haklı galibiyetiyle kazanıldıktan sonra, bu yeni Türk toplumunun ezeli rakipleri, askeri alanda hiçbir zaman yenemedikleri bu toplumu, masa başında siyasi zaferle yenebilecekleri umudunu taşıyorlardı.

30 Ağustos Zaferi ile Yunanlılar Anadolu'dan kovulmuş idi ve Türk

2- Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 159.

3- Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara 1970, s. 159.

ülkesinin büyük bir kısmı Misak-ı Milli sınırları içine alınmıştı, ancak Anadolu'nun kuzeybatı kısımları da Misak-ı Milli sınırları dahilinde bulunuyordu, oysa Türk yurdunun bu bölgeleri hâlâ Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelip yerleşen İngiliz, İtalyan ve Fransızların egemenliği altında bulunuyordu. Anadolu'nun bu kısmında hâlâ yabancı ülke bayrakları dalgalanıyordu. Daha sonra bu bölgeler de anlaşma yoluyla Türk topraklarına katılacaktı.

Hazırlık antlaşmasının 12 Ekim 1922'de Mudanya'da yapıldığı Lozan Konferansı ile, yeni Türk toplumu tekrar batılı devletlerin karşısında masa başına oturacak, ve burada kazanılacak bir siyasi zaferle eski Türkiye'nin son perdesi kapatılacaktır.

Batıların kafasındaki doğu sorunu, bu konferansla tamamen çözülecek ve yine bu konferansla, Türkiye'nin dünyadaki yeri belirlenecektir. Türkiye zaten eski Türkiye'den tamamen farklı bir şekilde değişmişti. Ancak Avrupa bunu hâlâ anlayamamış görünüyordu. Bu anlaşma aynı zamanda değişen yeni Türkiye'nin de kabulü manasını taşıyordu.

Lozan Antlaşması'nın imza edileceği günlerde İstanbul çok sakin bekleme devresine girmiş bulunuyor idi. İstanbul'da bulunan işgal gücü komutanları ise çok kaygılı idiler. İstanbul'da güvenlik için İngiliz İşgal Gücü Baş Kumandanı Sir Charles Harington, Türkiye Büyük Millet Meclisi Askeri Temsilcisi olarak da İstanbul Mevkii Kumandanı Selahaddin Adil Paşa bulunuyordu. Daha Lozan Antlaşması imzalanmadan iki komutan biraraya gelerek şehirde olay çıkmasını önlemek için ellerinden geleni yapacaklarını birbirlerine söz etmişlerdi ⁴.

Bu konuda daha evvelden Salahi Sonyel tarafından yapılan bir araştırmaya göre; Lozan Antlaşması imzalanmış da olsa İngilizlerin boğazlardan çekileceklerine ne Fransızlar, ne İtalyanlar, ne de Türkler pek inanmıyorlardı ⁵.

Bu konuda Fransızların endişesi şöyle idi:

4- Salahi R. Sonyel, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye'deki Son Günleri ve Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu" **Bellefen**, Sayı; 165-168, Ankara 1968, s. 105.

5- Salahi R. Sonyel, A.g.e., s. 106.

Fransızlar, Türk boğazlarını İngilizlerin ikinci bir Cebeli Tarık durumuna getirdiklerine ve bu üstünlüğü bırakmayacaklarına, Çanakkale'de kalarak Akdeniz'in tüm giriş ve çıkışlarını ele geçireceklerine inanıyorlardı. Tabii ki bu durumda Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya dengesi açısından Fransızların işine pek gelmiyordu.

İçişleri Bakanı Ali Fethi Okyar ve diğer bazı Türk ileri gelenleri de İngilizlerin Boğazları boşaltmayacaklarına Türkiye üzerindeki baskılarına devam edeceklerine inanıyorlardı ⁶.

Gerek Türk gerek İtalyan ve gerekse Fransız kamuoylarında bu belirsizlikler devam ederken nihayet 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalanacaktır. Bu antlaşma dünyada yeni Türkiye Devleti'nin kabulü manasını taşıyordu. Bu kabul çok uzun ve çetin siyasi müzakereler sonrasında sağlanmıştı. Bu konferansın neden bu kadar uzun sürdüğünü müttefik delegelerinden biri "Daily Mail" yazarı Ward Price'ya şöyle anlatıyordu:

"Meramlarını yürütmek kudretinden mahrum birkaç devlet, galip bir devlete mağluplara mahsus şartları kabul ettirmek için uğraştılar" ondan bu kadar uzun sürdü diyordu ⁷.

Bu Konferansı Türk Milleti adına İsmet Paşa Atatürk'ün hediye ettiği bir kalemle imzalanmıştı. O dakikadaki hislerini soran bir gazeteciye şöyle demişti; ⁸

"Mektebini bitiren bir öğrencinin son imtihandan sonraki hislerini taşıyorum".

İngiliz eski Başbakanlarından Loyd GEORGE bile daha sonra yayınladığı anılarında;

"Mondros Bırakışması'ndan Mudanya Bırakışması'na dek olan evreyi, Bağlaşıklar için bir yenilgi, Mudanya Bırakışması'ndan Lozan Antlaşması'na dek olan evreyi ise bir bozgun olarak nitelendirir" ⁹.

6- Salahi R. Sonyel, A.g.e., s. 107.

7- Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, İstanbul 1970 s. 79-80.

8- Ahmet Emin Yalman, A.g.e., s. 79.

9- Salahi R. Sonyel, A.g.e., s. 108.

Ayrıca Loyd GEORGE Hükümeti'nde Bakanlık yapmış olan Lord BIRKENHEAD Londra'da yayınlanan "Eving Standard" gazetesinin 14 Ağustos 1923 tarihli sayısında çıkan bir mektubunda, İngiliz çıkarlarının hepsinin teslim edildiğini kayıd ediyor ve şöyle diyor.

"Bu ülkenin tarihinde yenilgiye uğratılmış bir düşman, fetihden hiç bir zaman bu denli koşullar sağlamamıştı. Türkleri her savaşta yendik. Ama şimdi herşey yitirildi. Uğrunda savaştığımız herşey teslim edildi. Şayet Türkiye bizi fethetmiş olsa idi Lozan Antlaşması'nı bize zorla kabul ettirecekti. Bu antlaşma gerçekte gereksiz çirkin bir komediden başka bir şey değildir ¹⁰.

Lozan Antlaşması dünya kamuoyunda yeni Türk Toplumunun kabulü ve başarısı olarak yarattığı etkiler bu şekilde devam ederken nihayet 5 Ağustos 1923 tarihinde İstanbul'un boşaltılması ile ilgili ilk görüşmeler başlatılmıştır. Bu görüşmeler için önce Selahaddin Adil Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve hemen üyeler tayin edilmiştir. Bu üyeleri ise başta Selahaddin Adil Paşa olmak üzere, Erkanı Harbiye Rejisi, Bahreyn ve Fırkateyn Kaptanları, Seyri Sefayin Müdürü, Hariciye-i Hukuk Müşaviri, Defterdar, Emlak-ı Amire Müdürü, Jandarma Kumandanlığı ve Belediye'den birer kişi oluşturuyordu. Kurulan bu komisyon bugün ilk defa toplanarak Tahliye ve Teslim'e ait müzakerelerde bulunmuşlar ve bu müzakereler sonrasında Selahaddin Adil Paşa Tevhid-i Efkar Gazetesi muhabirine şöyle bir açıklama yapmıştı.

"Tahliye yalnız İstanbul da olacak değildir. Çatalca-Meriç boyu ile Gelibolu ve Çanakkale bölgeleri de tahliye konusudur. Tahliye için sanırım 6 haftalık bir süre yeterlidir" ¹¹.

Bu toplantı da Tahliye planlarının hızla hazırlanması için kararlar alınmış, özellikle planların hazırlanmasında Defterdar ile Emlak-ı Amire Müdürü'ne görevler verilerek, Komimsyonun birkaç gün sonra tekrar toplanıp, hazırlıkların gözden geçirilmesi kararlaştırılmıştır.

İstanbul'da Tahliye ve Teslim işleri hazırlıklarının bu şekilde başla-

10- Salahi R. Sonyel, A.g.e., s. 108.

11- Ahmet Emin Yalman, A.g.e., s. 74. **Hakimiyeti Milliye Gazetesi**, 6 Ağustos 1923.

tıldığı bu günlerde 10 Ağustos 1923 akşamı nihayet İsmet Paşa Lozan'dan İSTANBUL'a dönmüştür. Aynı gün İstanbul'da bulunan Müttefik Generalleri hemen kendisini ziyaret ederek Lozan da kazandığı haklı başarısını kutlamışlardır. Bu ziyaret sırasında General Harington şöyle bir açıklamada bulunmuştur;

"On ay evvel sizinle Mudanya'da tanışan Müttefik Generalleri size Türkiye'nin gelecekteki saadeti için emniyet de bulunmaya ve onun menfaatini bu kadar muvaffakiyetle müdafaa da şayanı hayrete sebep, vazifenizi yapmada gösterdiğiniz başarıdan dolayı sizi tebrik etmeye gelmişlerdir. Bu barış antlaşmasının gerçekleşmesinde Müttefik Generalleri birinci halkayı tespit etmişlerdir. Generaller vaktiyle size doğu ordularını idare eden bir asker sıfatıyla askeri başarılarınızı nasıl takdir etmişlerse ondan sonra gösterdiğiniz bu başarıyı da öylece takdir etmişlerdir. Generaller asker oldukları için antlaşma şartları ile alakadar olmuşlardır. Fakat bilhassa asker sıfatıyla bu vazifeleri geçen seneler zarfında hiç de kolay olmamıştır. Bu görevin gerçekleşmesi her iki tarafın iyi niyetinin sonucunda gelmiştir. Bu bir memnuniyettir. Fakat bu arada bazı olaylar vuku bulmuş isede bunlar vaziyetten ve bunun şeklinden ileri gelmiştir. Bu olaylar arasında başlıca müşgülatı işgal orduları aleyhine yapılan işgal vücuda getirmiş ise de bunların süreti halinde yine nezaket de yararlı tavsiyelerde bulunulmuştur. Barış'ın imzalanmasından sonra manevi dostluğun tekrar kurulmasını pek çok arzu etmişlerdir. Ben İngiliz Orduları namına Türk ve İngiliz kuvvetlerinin Kırım Muharebesi'nde samimi ve hissiyatla mütehassız olarak yan yana yürüdüklerini meserredle hatırlıyorum. Müttefik Generalleri şeref ve haysiyetle geri çekilme arzusundadırlar. Tahliye Antlaşmasının tayin ettiği ahkam dairesinde antlaşmanın tasdikinden itibaren altı hafta dahilinde tahliye tamamen son bulacaktır. Bu yolda icab eden tertibat alınmış olup, tayin edilen zaman gelir gelmez bu tertibat türk mensuplarına iblağ edilecektir. Müttefikler geri çekilirken arkalarında birçok ölü asker bırakacaklardır. Fakat vazifelerini yaparken düşüp ölen bu askerlerin hatırasına Türk Milleti'nin hizmetkar davranacağına emniyetimiz vardır. Gerek şahsımın gerek tüm Müttefik orduları temsilcilerinin kabulünü ve Mudanya da üç Müttefik Generale yaratılan dostluğun dahada sivirilmesini ve Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne en derin ve hayırlı temenniyatımın iblağının ka-

bulünü rica ederim" ¹².

Bundan sonra diğer iki General'inde bu bağlamdaki konuşmaları sonrasında İsmet Paşa ise şöyle demiştir;

"Mudanya'da başlayan dostluk bende kıymetli bir hatıra bırakmıştır. O zaman samimi bir sürette cereyan eden görüşmeler bugün netice vermiş bulunuyor. Zannedirim bundan sonra aynı şart dairesinde yapılacak olan görüşmelerin aynı neticeyi devam ettireceği kanaatindeyim. Bu dostluğun Lozan Konferansı Müzakeratının cereyanı umimiyesine hakim olması, neticenin başarıyla devam etmesini mümkün kılmıştır. Gösterdiğiniz neticenin hatırası ne derece mahfuz kalmışsa harbin vazifelerini kemal-i şiddetle ifa eden Türk Askeri'nin barış zamanında da onu tersin için aynı şiddetle çalışacakları kanaatinin devam etmesini temenni ederim. Harp de mühim bir amil olan bu kuvvetler barışta da huzuru sağlamak için aynı kuvvet ve teisire haiz olacaklardır. Gönülden beslenen bu hissiyat-ı halisane tahliye meselesinde de iki tarafa en muafak bir şekilde cereyan edeceğini şimdiden tahmin ederim".

Birgün sonra 11 Ağustos 1923 tarihinde iadeyi ziyaret amacıyla Müttefik Komutanları'nı ziyaret etmiştir.

Selahaddin Adil Paşa 13 Ağustos 1923 tarihinde Müttefik Generallerini ziyaret ederek Tahliye ve Teslim emrinin ayrıntıları hakkında görüşmeler yapmıştır. Selahaddin Adil Paşa'ya Erkanı Harbiye Reisi Baki Bey, ve Erkanı Harbiye-i Birinci Şube Müdürü Kemal Bey de katılmıştır. Tahliye ve Teslim işleri görüşülerek bir Tahliye Protokolü imzalanmıştır. Bu protokolün içeriği şöyledir.

TAHLİYE PROTOKOLÜ

İngiltere, Fransa ve İtalya Kıtaatı tarafından işgal edilen Türk arazisinin boşaltılmasına dair tahliye antlaşmasıdır.

1- Lozan'da tekrar eden Barış Antlaşması'nın Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandığı Düvel-i Müttefik'in İstanbul'daki Fevkalade Komi-

12- Hakimiyeti Milliye, 11 Ağustos 1923, Ankara.

serlerine tebliğ edilir. Bundan hemen sonra Müttefikler'in işgalleri altında bulunan yerlerin tahliye ve teslim işleri hemen başlatılacaktır.

2- Tahliye ve Teslim işleri bu tarihten itibaren altı hafta içinde tamamen sonuçlandırılacaktır.

3- Tahliye işleri biten yerlerin hemen Teslimi Türk Hükümeti'ne veya Türk Umumi İdarelerine (Tahliye Komisyonuna memur edilen Teffik Bey'e) yapılacaktır.

4- Tahliye tespit edilen sıraya göre önce İstanbul'a uzak olan yerlerden başlatılacaktır.

5- Tahliyenin ilk kısmı İstanbul'da bulunan Müttefiklere ait gemilerle yapılacak ikinci kısmı için Müttefik Kıtaatı bağlı buldukları hükümetlerden yeni nakliye gemileri isteyecekler ve bu gemilerin İstanbul'a gelmesi ile birlikte tahliyenin ikinci kısmı başlayacaktır.

6- Müttefiklerde Lozan Antlaşması onaylanır onaylanmaz hemen kendi aralarında bir tahliye komisyonu kuracaklar ve iki komisyonun karşılıklı temasları ile tahliye işleri bir plan dahilinde gerçekleştirilecektir ¹³.

Nihayet Müttefiklerle birlikte hazırlanan Tahliye Planı İstanbul Komisyonu tarafından 14 Ağustos 1923 tarihinde Müdafayı Milliye Vekaleti'ne gönderildi. Bu proje burada kabul edilerek bu hususta yapılan görüşmeler sonrasında İstanbul kumandanlığı teslim alma görevini resmen üzerine aldı. Bunun üzerine tekrar İstanbul Kumandanlığı yönetiminde bir komisyon kurularak buradaki protokollerin uygulanması ile Nüşet Bey görevlendirildi ¹⁴.

16 Ağustos 1923 tarihinde Tahliye ve Teslim Komisyonu Selahaddin Adil Paşa'nın başkanlığında toplanılmış Tahliye ve Teslim işlerinin daha hızlı bir şekilde yürütülmesi için Müttefik temsilcileri ile birlikte çalışılmasına karar verilmiş. Ayrıca teslim heyetine her daireden üçer kişi ile bir tercümanın katılması kararlaştırılmış ve müttefiklerin de bu he-

13- Hakimiyeti Milliye, 14 Ağustos 1923, Ankara.

14- Hakimiyeti Milliye, 15 Ağustos 1923, Ankara.

yetlere birer ya da ikişer temsilci göndermeleri kabul edilmiştir. Tahliye Protokolünde yer almayan bazı özel durumların bir karara bağlanması için ayrı bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyonada Kaymakam Teğfik Bey ile Hukuk Müşaviri Nüşet Bey tayin olunmuştur. Vakıflar Müdürü Niyazi Bey'in yönetiminde bir heyet oluşturulmuştur. Yeni kurulan bu heyet teslim komisyonunun verdiği talimatla kendi dairelerine ait Teslimin ayrıntılarını tesbit edeceklerdir.

Tahliye Planları bu şekilde hızla yapılırken 23 Ağustos 1923 tarihinde Lozan Antlaşması yeni Türkiye Devleti'nin Büyük Millet Meclisi'nde onaylandı. Bu onayı Mütefiklere tebliğini müteakib hemen onlarda kendi aralarında bir Tahliye Komisyonu oluşturdular. Bundan sonra Tahliye ve Teslim işleri bu iki komisyonun karşılıklı temasları sonucunda planlı ve hukuki bir şekilde başlayacak ve devam edecektir. Böylece İstanbul'dan ilk ayrılışın hazırlıkları son aşamaya geldi. Müttetikler kendilerine ait eşyaların hepsini götürmek istemiyorlardı. Çünkü bu iş çok zor ve oyalayıcı idi. Oysa, onlar belirtilen süre dahilinde İstanbul'dan onurlu bir şekilde ayrılmak istiyorlardı. Bundan dolayı ağır silah araç ve gereçlerin dışındaki malzemeleri burada, açık artırma ile satmaya karar verdiler ve bunun için Türk Hükümeti dahilinde girişimlerde bulundular. İngilizler bu girişimleri sonucunda gerekli izni alarak eşyaların büyük bir kısmını Türk Kızılay'ına ucuz bir fiyattan sattılar ¹⁵.

Türk Kızılay'ı bu alışverişten çok büyük karlar sağlamış oldu. Çünkü 600.000 sterlin değerindeki araç ve gereci sadece 30.000 sterline almış oldu. Tüm hazırlıklar tamamlanarak işgal gücünün ilk gurubu 24 Ağustos da İstanbul'dan ayrıldı ¹⁶.

25 Ağustos'tan itibaren İngilizlerin işgalleri altında bulunan Üsküdar, Erenköy, Bostancı, Maltepe ve Tuzla civarlarının boşaltma işlemleri başlatılarak buradaki araç ve gereçler gemilere yüklenmek üzere Haydarpaşa ve Kadıköy limanına taşınmaya başlandı. Hatta malzemelerin bir kısmı Sibiryada adındaki bir gemiye yüklenerек kendi ülkelerine yollandı.

15- Hakimiyeti Milliye, 24 Ağustos 1923, Ankara.

16- Mehmet Ali Kayabal, Çanakkale Olayı, İstanbul 1971, s. 404.

Yine bu tarihlerde Fransızların Tahtı işgallerinde bulunan Zeytinburnu Yeşilköy ve Hadımköy civarları ile eski Donanma Cemiyeti binasının boşaltma işlemleri de başlatılarak buradaki araç ve gereçlerin Sirkeci limanı'na taşınmasına devam edildi.

Nihayet 28 Ağustos'ta Bostancı, Maltepe ve Tuzla civarının boşaltılması tamamlanmış ve bu civarda kalan 126'ncı Süvari Bölüğü 6 Subay ile birlikte, 6 vagon eşya Trenle Haydarpaşa'ya taşınmıştır. Yine bu tarihte İngilizlerin işgalinde bulunan Kilyos civarında boşaltılarak gemiler İstanbul'dan ayrılmıştır.

29 Ağustos 1923 tarihinde General Harington tarafından Müttefik Orduları adına, Türk Ordusu şerefine Trabya'da bir çay ziyafeti vermiştir¹⁷. Hemen arkasından 1 Eylül de İtalyanlar protokol imzalayarak Anadolu Kavağı Kumandanlık Dairesi'ni tahliye etmişlerdir¹⁸. Bundan sonra Beyoğlu Yakası'nın boşaltma işlemleri başlayacaktır. Bunun içinde yeni bir taliye planı hazırlanacak ve bu planı belirlemek için Müttefik Generaleri ile Tahliye Komisyonu bugün Harbiye'de toplanarak görüş alışverişinde bulunacaklardır.

2 Eylül tarihinde Marsilya'dan gönderilen gemilerin İstanbul'a gelmesi üzerine Fransızların boşaltma işlemleri iyice hızlanmış ve Yeşilköy ve civarının boşaltma işlemleri tamamlanmıştır.

3 Eylül'de Kuleli ve Burgaz Ada'daki İngiliz Taburları'nın İstanbul'a sevk işlemleri tamamlanmış. Ertesi gün İngilizler Ortaköy'deki 25'nci Kol Ordu kışlasını boşaltmışlardır.

10 Eylül günü Fransızların işgalleri altında bulunan Baruthane ile Zeytinburnu fabrikalarının teslim işleri tamamlanmıştır. Nihayet 17 Eylül 1923'de İstanbul kumandanlığı ile Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri temsilcisi Binbaşı J.D. Woodall arasında 2 Ekim de yapılacak olan Askeri törenin planı hazırlanarak imzalanmıştır.

17- Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1983, s. 394.

18- Utkan Kocatürk, *A.g.e.*, s. 394.

ASKERİ TÖRENİN PROGRAMI (2 Ekim 1923)

1- Müttefik Generallerinin 2 Ekim 1923'te İstanbul'dan ayrılışları mü-nasebetiyle, Dolmabahçede son bir askeri tören düzenlenmesi konusunda müttefik generalleri ve İstanbul'daki Türk askeri makamları arasında bir anlaşmaya varıldı.

2- Tören saat 11.30'da başlayacaktır.

3- Törene katılacak kıtaat ise şöyledir.

İngilizlerden, Birinci muhafız tugayından, birinci İrlanda muhafız ta-burunun bayrağı, birinci muhafız tuğayının bandosu ve 100 erden oluşan bir birlik.

Fransızlar ve İtalyanlar, bir mızıkacı bir sancak ve yüzler kişilik müfre-zeler ile katılacaklar.

Türkler de yine bir sancak bir mızıkacı ve 100 kişilik bir er gurubu ile katılacaklar.

4- Komuta, Birinci Muhafız Tugayı Komutanı Albay J. Steel'in komu-tasında olacak.

5- Merasim sırası;

a- Bütün erler saat onbir onbeş de Dolmabahçe nıhtımında yerlerini alacaklardır.

b- Müttefik Generalleri saat onbir otuzda tören alanına yaya olarak ge-leceklerdir.

c- Generaller gelmeden önce verilecek emir üzerine askerler süngü ta-karak hazır ol vaziyetinde bekleyecekler.

d- Tören alanına gelişlerinde Müttefik Generallerini Selahaddin Adil Paşa karşılayacak, Muhafız Tugayı Trampetleri genel selam marşını ça-lacaklar ve tören komutanının genel emri üzerine birlikler silahlarıyla se-lam duruşunda bulunacaklar, İngiliz, Fransız ve İtalyan birliklerinin komu-tanları kendi birliklerine selam duruşunda bulunmak emrini verecekler.

e- Birlikler selam dur vaziyetinde kalacaklar ve dört General onları

teftiş edecekler.

f- Teftiş sonunda tören komutanının genel emri üzerine hazırol vaziyetine geçecekler ve dört General törenin yapıldığı sahanın solunda, doğuya bakan bir yerde mevkilerini alacaklardır.

g- Üç müttefikin sancağı Generallerin karşısına getirilecektir.

h- Generaller sancaklara selam vercekler, birlikler selam dur vaziyetini alacaklar, ve Fransız bandosu ayrı ayrı İngiliz İtalyan ve Fransız milli marşlarını çalacaktır.

ı- Fransız milli marşının hitamından sonra birlikler silahlarını yere indirecekler ve sancaklar eski yerlerine gidecekler.

i- Bundan sonra Türk Sancağı Generallerin önüne getirilecek.

j- Generaller Türk Sancağı'nı selamlayacaklar, askeri birlikler selam durumunda bulunacaklar ve Türk bandosu Türk Milli Marşı'nı çalacaktır.

k- Sonra Türk sancağı eski yerine götürülecek ve birlikler silahlarını yere indirerek rahat vaziyete geçeceklerdir.

l- Dört General tören sağasının sağ kısmına yürüyerek kuzeye bakan Türk birliğinin önünde yerlerini alacaktır.

m- Müttefik Kıtaaatı ile birlikte dört General Türk Askeri Birliği'nin önünden şu sırayı takip ederek geçecektir.

1- Fransız Bandosu

2- Fransız Birliği

3- İtalyan Birliği

4- Birinci Muhafız Tugayı Bandosu

5- İngiliz Birliği

Komutan Albay Steele ise İngiliz Birliği ile birlikte yürüyecektir.

n- Müttefik Generalleri Yüksek Komiserlerle ve Türk Sivil Makamları ile vedalaştıktan sonra Türk Sancağı'nın önünden geçerek sancağı selam-

layacaklar ve hep birlikte tören sahasından ayrılacaklar.

0- Müttefik Generalleri Dolmabahçe Rıhtımı'ndan gemilere binecektir.

5- Müttefik Generalleri gemilere binerken onlara ikişer kurmay subay eşlik edeceklerdir.

6- Törene katılacak personelin durumu;

Müttefik Yüksek Komiserleri, Türk ileri gelenleri ve törene katılan tüm subaylar tören sahasının doğuya bakan sol kısmında yer alacaklar.

7- Geliş gidişin kontrolü;

Tören sahasının güvenliği ve tören sırasında Tramvaylar da dahil bütün trafiğin durdurulması için özel önlemler alınacaktır.

8- Vapura Biniş;

Törenden sonra İngiliz askerleri Arabiç Gemisi'ne binmek için öğle üzeri saat 12'de Kabataş Rıhtımı'ndan sandallara bineceklerdir.

9- 29 Eylül 1923 günü sabah saat sekizde tören sahasında bir prova yapılacaktır.

10- Törenle ilgili mesafeler ve pozisyonlar prova sırasında saptanacaktır¹⁹. 19 Eylül günü İstanbul Kumandanlığı Müttefik Generalleri şerefine Beykoz Parkı'nda bir çay ziyafeti vermiştir.

24 Eylül günü General Charpy Halife hazretlerini ziyaret ederek veda etmiştir. Bu tarihten iki gün sonra İngiliz 'Royal Fusiliers Alayı "Montreal" adlı bir İngiliz gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır.

29 Eylül günü sabah saat on da General Charpy, onbuçuk da General Monpelli, onbirde ise General Harington İstanbul Kumandanlığına gelerek Selahaddin adil Paşa'ya bir veda ziyaretinde bulundular. Yine bugün 213'ncü İtalyan Taburunun bir kısmında İstanbul'dan ayrılmıştır²⁰.

1 Ekim tarihine gelindiğinde birçok binaların tahliye ve teslim işleri

19- Salahi R. Sonyel, A.g.e., s 117, 118, 119, *Vatan ve Akşam Gazeteleri*, 2 Ekim 1923.

20- *Hakimiyeti Milliye Gazetesi*, 30 Eylül 1923.

tamamlanmış durumda idi. Yine bugün öğleden sonra dördüncü vakıf, Vakıf Müdürlüğü temsilcilerine teslim edilmiş ve ayrıca Fransızların karargahı olarak kullanılan Belediye binası da teslim okmisionuna teslim edilmiştir. Arkasından Taşkışla binası ve Süleymaniye Kışlası ile Tophane Kışlasıda teslim alınmıştır. Taşkışla'nın tesliminden sonra sancak direğine büyük bir Türk Bayrağı çekilmiş ve Tophane Kapısı'na da süngülü bir askerimiz nöbet için bırakılmıştır.

Yine bugün Divan Yolundaki Talat Paşa Konağı ile Ortaköy'deki Enver Paşa yalısı, İstanbul ve Galata Gümrükleri'ne ait binalar teslim alınmıştır. Ayrıca Bayeziddeki Jandarma Dairesi de bugün teslim alınmıştır.

Bütün bu binaların teslimi esnasında Türk ve Müttefik Askeri Birlikleri tarafından bayrak selamlama törenleri yapılmıştır²¹. İngilizler son tahliye edilen kışlalardaki askerlerini Tophane Rihtımı'nda demirlemiş bulunan "Arabiç" isimdeki 12 tonluk büyük bir vapura bindirerek son mühimmat ve malzemeyi de böylece yüklemişlerdir. Fransızlarda Sirkeci Rihtımı'na getirmiş oldukları son harp eşya ve malzemelerini "Turöks" isimli bir nankliye gemisine yüklemişlerdir. Sadece 50 kişilik bir Fransız Askeri Birliği 4 Ekim'e kadar İstanbul'da kalacaktır. Bunlar bu tarihe kadar Alman Mektebin'de konaklayacaklardır.

General Harington'un karargahı olarak kullanılan Mekteb-i Hayriye ile Sipahi Ocağı binası da teslim alınarak Türk bayrağı çekilmiştir. Bugün İstanbul'da kalan son İtalyan Askerleri de Tophane'den bir İtalyan Posta Vapuru ile hareket edecektir. Bugün ayrıca İstanbul'un boşaltılmasına dair resmi antlaşma Selahaddin Adil Paşa ile Müttefik Generalleri arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma Tesellüm Mazbatası şeklinde aşağıda verilecektir.

TESELLÜM MAZBATASI (1 Ekim 1923)

İstanbul Mevki Kumandanı Selahaddin Adil Paşa saat 11'de yanında Kaymakam Teffik Beyle birlikte otomobil ile Galata Rihtımı'na geldi. Burada müttefiklere ait bir Askeri Birlik tarafından selamlandı.

21- İkdam Gazetesi, 2 Ekim 1923.

Gemiye gelişinde Müttefik'in Generalleri tarafından karşılanılarak geminin büyük yemek salonuna geçildi ve görüşmeler sonrasında Arabiç Vapuru'nun büyük yemek salonunda teslim ve teslim mazbatası imzalandı.

Bu mazbata 4 nüsha olarak düzenlenmiş olup evvela Selahaddin Adil Paşa sonrada sırasıyla General Harington, Monpelli ve Charpy mazbatayı imzaladılar.

Bu tarihi vesikanın sureti şöyledir.

"1918 senesi 30 Ekim tarihli Mondros Mütarekesi ahkamına teffiken Müttefikin Devletleri tarafından el konulan silah mihimmat ve vesair mevadın Türk Hükümetine dair nihai mazbatadır."

Yabancı Generaller tabii oldukları hükümetleri namına Türk Hükümeti'nin temsilcisi Selahaddin Adil Paşa'ya Türkiye'deki Müttefik'in tahtı muhafaza ve nezaketinde bulunan esliha, mihimmat vesair mevad ve harbiye depolarını teslim etmiştir. Selahaddin Adil Paşa 1922 senesi ekiminde 24 Temmuz 1923 tarihli Tahliye Protokolu ahkamı mucibince esliha mihimmat ve mevad harbiye ve tebaini (bağlılıklarını) teslim aldığı ve Hükümet-i Metbuasının (tabii olduğu hükümetin) adı geçen mevad hakkında hiçbir metalib de bulunmak hakkına haiz olmayacağını beyan eder."

İmza merasimi sonrasında Selahaddin Adil Paşa gemiden ayrılırken Müttefik Generalleri tarafından uğurlanmış ve rıhtımda bulunan askeri müfreze tarafından tekrar selamlanarak uğurlanmıştır ²².

TAHLİYENİN SON GÜNÜ (2 Ekim 1923)

Tahliyenin son gününün ilk saatlerini o zamanlar çıkan Vatan Gazetesi şu şekilde anlatıyordu;

"Dün sabahleyin evlerinden çıkan İstanbul halkı şehrimizin fevkelade bir gün yaşamakta olduğunu her tarafa asılan bayraklardan anlar. Bu bayraklar Cuma ve tatil günlerinde asılan bayraklar gibi değildi. Günün ehemmiyetinin büyüklüğüne delalet edecek nisbet de idi. Sirkeci ve Emi-

22- Vatan, İkdam ve Akşam Gazeteleri, 3 Ekim 1923.

nönü'nden itibaren İstanbul halkı Dolmabahçe'ye doğru öyle akın etmişti ki İstanbul'un taliyesi sadece yabancı askerlerin çekilip gitmesine münhasır kalmayacağı ve bütün ahalinin şehri tahliye etmekte olduğu hasıl oluyordu. Tahliye merasimi için taayin edilen saat yaklaştıkça halkın akını fazlaladı. nihayet köprü ve Galata ve Beşiktaş arasındaki sokaklar adeta insan sürülerine sahne olan birer nehre benziyorlardı.

Esasen Beşiktaş ve Bebek Tramvayları sabahın saat onundan itibaren işlemediklerinden halk kurtuluş merasimlerini seyir etmek için İstanbul ve Beyoğlu'ndan Beşiktaş'a kadar yürüyerek gelmekte idiler. Tramvaylar işlemediği halde Dolmabahçe'ye yaklaşıncı bazı Tramvayların Fransız neferlerle dolu olduğu görüldü. Meğer Fransız misafirlerimizin gider ayak Tramvaylara vaziyet ederek içlerinde neferlerini taşıdıkları ve halkı yürüttükleri anlaşıldı.

Fransızlar Dolmabahçe'ye kadar Tramay ile geldikleri halde Türk Müfrezesi Askeriyesi ile İngilizlere yetişememişlerdi. Beşiktaş'tan Taksim'e Maçka ve Galata tarafında dalga dalga akan halk Dolmabahçe rıhtım meydanında toplanıyordu. Bu meydana ulaşan yollar güya birer insan nehri meydanında büyük bir havuz idi.

Saat onbir buçuğa yaklaştıkça ahali polisin ve inzibat memurlarının kontrolünden çıkıyordu. Esasen merasimi düzenleyen memurlar her şeyi noksan yanlış yapmışlardı. Davetliler hiç davet edilmeyenlerle karışmış ve ortalık bir tür mahşer meydanına benziyordu. Gazeteciler için hiçbir yer tahsis edilmemişti. Gerek Türk ve gerek İngiliz polisleri Türk Basını mensuplarını fazla buluyorlardı. Bir aralık polisin bütün faaliyeti Gazetecileri gerilere kadar itip uzaklaştırıyordu. İngiliz polisi de Türk zabıta memurlarına bu işte bol bol yardım etti. Hatta işgalin son gününde bile bazı gazetecilerin göğsüne bir yumruk bile vurmaya kalkıştılar. Mudanya'da General Harington'a tercümanlık eden Rum Polikaryasına benzeyen bir İngiliz Zabiti'nin küstahlığına payan yoktu. Gazetecileri bir Türk Polisi bir taraftan diğer bir tarafa sevk ederken bu küstah yaklaştı Tahriri Amir bir eda ile bunlar kim dedi. Türk polisi, Türk Gazetecileri olduğunu söyleyince, "Türk Gazetecileri'nin allah belasını versin" dedi. Gazeteciler küstah İngiliz'in gider ayak yaptığı bu küstahlığa karşı münasip sözlerle mukabelede bulundular. Velhasıl İngiliz polisi ve İngiliz zabitanı ile ga-

zeteciler ve alelumum halk arasında teati edilen veda selamları pek o kadar samimi olmamıştır. Gönül isterdi ki bu kadar senelik işgalden sonra İngilizler gider ayak fenalıklarını göstermesinler, hiç olmazsa türklerle bu kadar senelik temasları neticesi azıcık incelsinler, halbuki öyle olmadı hakkımızda hiçbir şey bilmeyen bu adamlar senelerce aramızda yaşadık-tan sonra aynen geldikleri gibi gittiler" ²³.

2 Ekim sabahı tam saat dokuz kırkbeşte teslimi en sona bırakılan ve daha öncesinden İNGİLİZ KARARGAHI olarak ayrılan Mekteb-i Hayriye ve Sipahi Ocağı binası da teslim alındı. Teslim esnasında bir müttefik ve Türk müfrezesi hazır bulunmuştur. Saat dokuz kırk beşte binanın üzerinde bulunan Müttefik bayraklarını Türk Müfrezesi selamlamış ve sonra bayrak 4 senedir dalgalandığı direktten aşağıya alınmıştır. Bunu müteakip ve Türk Mızıkası hep birlikte İstiklal Marşı'nı söylemiş ve Türk Müfrezesi Süngü tak Nizamı'nda Hazırol vaziyetinde iken Türk Bayrağı alkışlar arasında binaya çekilmiştir. Bundan başka Tophane'deki İmalat-ı Harbiye Taburu da birer Türk ve İtalyan Müfrezesi'nin resmi selamı arasında teslim alınmış ve burayada bir Türk Bayrağı çekilmiştir.

"Saat on buçuğa doğru Dolmabahçe ve civarı şehrin her köşesinden gelen halkla dolmuş durumda idi. Saat onbire yirmi kala Dolmabahçe meydanına ait her yerde ve caddelerde kalabalık bir insan dalgası çalkalanıyor ve bu insanların yüzlerinde ilk görünüşte, binlerce mana okunuyordu. Dört seneden beri bu meşhur işgalin her türlü baskı ve zülmüne maruz kalan İstanbul halkı derin bir neşe ve saadetin heyecanı ile Dolmabahçe'de oynanacak bu son sahneyi izlemeye hazırды." ²⁴

Tam saat onbire çeyrek kala yüz kişiden oluşan İngiliz Bölüğü önlerinde mızıkası ile birlikte gelerek Dolmabahçe Camii ile Saray'ın önündeki bahçe arasında arkasını saraya vererek beklemeye başladı. Dolmabahçe saat kulesi tam onbiri gösterirken Fransız askeri birliği mızıkaya ve sancağı ile birlikte tören alanına geldi ve İngiliz bölüğünün tam soluna hafif bir kavisle arkasını Beşiktaş tarafına vererek beklemeye başladı. Bunu İtalyan bölüğü takip etti ve oda arkasını Establ-ı Amire'ye çevirerek

23- Vatan, İkdam ve Akşam Gazeteleri, 3 Ekim 1923.

24- Vatan Gazetesi, 2 ve 3 Ekim 1923.

beklemeye başladı. Saat onbiri on geçerken uzaktan Türk Askeri Birliği mızıkasının İstiklal marşı işitildi. Hemen arkasından beyaz ceketleri ve parlak mızıkaları ile Bahriye Mızıkası ve arkasından ilerleyen türk bölüğü önünde ipekli bir sancakla görülmesiyle birlikte yüzbinlerce el ortalığı çınlatırcasına alkışlamaya başladı ve bu alkışlar Türk Bölüğünün meydanadaki yerini alıncaya kadar devam etmiştir. Silahların muntazam bir çatırdısı ile Türk bölüğü rahat vaziyetine geçti ve arkasını denize çevirerek beklemeye başladı. Bu suretle 4 sene evvel Çanakkale'de son topumuzun sustuğu gündenberi muntazam bir Türk ve Müttefik kıtası karşı gelmiş oldu.²⁵

Saat onbiri yirmibeş geçe İstanbul Kumandanı Selahaddin Adil Paşa yanında Erkanı Harbiye Reisi Baki Beyle birlikte geldi. Dolmabahçenin saati onbir buçuğu gösterirken Merasime katılacak olan bütün birlikler yerlerini almış bekliyorlardı. Türk Müfrezesinin kıyafeti boz, Fransız Müfrezesinin kıyafeti açık mavili, İtalyan Müfrezesi lacivert ve İngiliz Müfrezeside sarı kıyafetleri ile göze pek hoş bir tezat şeklinde görünüyordular.

Törene katılan birlikler arasında en çok dikkat çeken Türk müfrezesi idi. Güneşten esmerlenmiş sevimli yüzlerinde İstanbul'un kurtuluşu için verilen gayret ve hırs derin izler bırakmış gibi idi. Türk halkı şanlı askerlerinin en ufak bir hareketini dahi çok büyük bir heyecanla seyrediyordu. Yeni Türkiye Devleti'nin Ordusunu temsil eden bu küçük birlik bugün burada dünyanın en güçlü ordularının temsilcileri ile yan yana törene katılıyordu. Tabiki az sonra başlayacak olan tören her müfrezenin nizamı hakkında bir sınav olacaktı.²⁶

Saat onbir buçuğu beş geçe önde General Harington, ortada Monpelli ve önünde Charpy yanlarında yaverleri ile birlikte tören alanına geldiler. Selahaddin Adil Paşa burada Müttefik Generallerini karşıladı. General Harington bir selam verdikten sonra dört General Establ-ı Amire'nin (Saray Ahır) soluna sırasıyla dizildiler.²⁷

25- Vatan Gazetesi, 2 ve 3 Ekim 1923.

26- Akşam Gazetesi, 3 Ekim 1923.

27- İkdam Gazetesi, 3 Ekim 1923.

Arkasından İngiliz Taburu'nun başında bulunan bir İngiliz Binbaşısı ugultuya benzeyen bir sesle hazırol ve selam dur kumandası verdi. İngiliz askerlerinin ellerindeki silahlar bir anda havada bir kavis çizerek durdular. General Harington İngiliz Mızıkasının çaldığı bir teftiş havasının eşliğinde kendi bölüğüne doğru ilerledi ve bölüğün tam karşısında durarak bir göz gezdirdi. Arkasından aynı şekilde üç General Fransız ve İtalyan bölüğünü de aynı şekilde teftiş ettiler ve sıra böylece Türk Bölüğü'ne gelmiş oldu. General ilerlerken bir Türk subayı sert ve gür bir sesle selam dur kumandasını verdi. Üç General bölüğü bir baştan bir başa ağır adımlarla süzerek ve tetkik ederek geçtiler. Türk sancağının önüne geldikleri zaman en evvel General Harington eldivenli elini şapkasının kırmızı siperine götürerek selam verdi. Diğer generallerde aynı hareketle selamlandılar. Bu esnada kahraman askerlerimiz taştan yapılmış birer heykel gibi dimdik duruyor ve Yunan sürülerini 15 gün içinde yok etmenin vermiş olduğu gurur ve sert tavırlarla Generallere bakıyorlardı. Bu itibarla da bu insanların yüzünde Anadolu halkının çektiği sıkıntıları ve haksızlıkları görmemek mümkün değildi. Sanırım Generallerde geç de olsa bu durumu gördüler ve büyük bir milletin temsilcisi olan bu küçük askeri birliğe uzun uzun baktılar. Sanırım bu gerçeği en yakından gören Harington oldu, çünkü arkasını döndüğü zaman gözleri sulanmıştı.²⁸

Askeri Birliklerin teftişi sona erdikten sonra Generaller eski yerlerine döndüler. Az sonra bir kumanda verildi ve bir İngiliz sancağı iki İngiliz Askeri ve bir subayın eşliğinde General Harington'un önüne diğerleri de aynı şekilde ve aynı nizamla General Charpy ve Monpelli önüne gelerek hazırol vaziyetinde durdular. Sancak müfrezeleri sıra ile Müttefik kıtaları tarafından silahları ile selamlandılar. Arkasından Fransız Mızıkası sırasıyla Beynelmilel selam marşını, İngiliz Milli Marşını, İtalyan Milli Marşını ve Fransız Milli Marşı "MARSENYEZ"i çaldı. Bu süre zarfında bütün Birlikler selam vaziyetinde durdular ve generallerle birlikte Selahaddin Adil Paşa'da Müttefik Sancaklarını selamladılar ve sonra Müttefik Sancak Müfrezeleri birliklerinin başlarına döndüler.²⁹

28- Vatan Gazetesi, 3 Ekim 1923.

29- Vatan Gazetesi, 3 Ekim 1923.

Arkasından hemen iki saniye sonra bölüğümüzün bayrak müfrezesi kuru ve sert bir kumanda ile öne doğru yürümeye başladılar. Bu esnada şanlı bayrağımızı parlak süngülerin muhafazası altında görmeye başlayan halk yaşasın Türk bayrağı diye gür bir sesle bağırmaya başladılar, bu esnada Muhabere Mızıkamız İstiklal Marşını çalmaya baladı ve bölükler selam dur vaziyetine geçiler, Selahaddin Adil Paşa'nın karşısında hazırol vaziyet de bekleyen bayrak müfrezemizi ilk defa Harington beyaz eldivenli elini şapkasına götürerek ve pek hafifce de eğilerek Türk Bayrağını selamladı. Diğer Generallerde aynı hareketi tekrar ederek selamladılar. Sanırım bugün burada gerçekleştirilen törenin en canlı ve tarihi noktası bu selamlama vaziyeti olsa gerektir. Çünkü daha iki sene evveline kadar varlığı batılı devletler tarafından kabul edilemeyerek yok edilmeye çalışılan Türk toplumunu temsilen Türk Bayrağı sonunda Türk milletinin özgürlüğünü silah zoruyla elinden alamayacağını anlayan Batılı devletlerin temsilcileri tarafından selamlanıyordu. Bu esnada halk da bu manzaranın ehemmiyetini idrak etmiş olmalıki çılgınca alkışlıyordu. Türk Muharebe Mızıkası bu alkışların arasında sustu ve Türk sancağında bölüğün başına tekrar döndü.³⁰

Saat onikiye çeyrek kala genel bir kumanda ile Müttelik Birlikleri harekete geçerek en önde Fransız Birliği ve Mızıkası resmi geçit maaşını çalarak selam vaziyetinde duran Türk Birliğinin önünden sola bakarak geçtiler. Fransız Mızıkası ayrılarak marş çalmaya devam etti. Arkasından İtalyan bölüğü de aynı merasimi takip ederek Türk bölüğünün önünden geçti. Bunu takiben İngiliz bölüğünde aynı vaziyette olmak üzere askerimize son selamı yollayarak geçtiler: Türk Askerini selamlayarak geçen müttelik askerleri sıra ile vapura bindiler. Generaller de Selahaddin Adil Paşa'ya veda ederek motorlara bindiler ve üç dakika sonra motorlar Arabiç vapuruna yanaştılar. Generaller rıhtımdan motora binerlerken bir yazarımıza şöyle diyorlardı;

"İstanbul'dan pek iyi intibalarla ayrılıyorruz. Burada nazik ve bir şekilde vazifemin hitama erdiğine memnunum. Buradaki hatıralarımıza dair asla unutmayacağımız hatıralarla dolu olarak dönüyorum."

30- Vatan Gazetesi, 3 Ekim 1923.

Diğer iki General de yalnızca "gidiyoruz" demekle iktifa ettiler. Generallere motorlara bindikten sonra İzmir Müderrisi Tilkizade Hoca Ahmed Seyid Efendi tarafından uzun bir dua okundu, halk duayı büyük bir galyan içinde dinledi ve coştı. Arkasından yaşasın Türkiye sedaları her tarafı sardı.

İki dakika sonra Türk Bölüğü yine önünde bahriye mızıkası olmak üzere İstiklal Marşı'nı çalarak metin ve muzaffer adımlarla tören alanını terk etti. On dakika sonra halk dağılmaya başladı. Kalabalığın bir kısmını teşkil eden genç kızlar ve ihtayar kadınlar duygularını gizleyemeyerek ağlıyorlardı.³¹

VAPURDA ZİYAFET

Daha sonra General Harington Arabiç Vapurunda Müttefik Generalleri ile Erkanı Harbiyesine bir veda ziyafeti vermiş ve ziyafet süresince Vapurun Güvertesi'nde İngiliz mızıkası çeşitli müzik parçaları çalmıştır. Bu ziyafette İngiliz Fevkalade Komiseri vekili mister Henderson, Miralay Mojen, İtalyan Komiseri vekili Meysa ve Fransız komiseri Vekili Mösyö Jose Gürelli, Japon ve Bulgar Sefirleriyle bilumum yüksek mevki personeli hazır bulunmuştur.

Ziyafete İstanbul'u temsilen Emniyet Müdürü Osman Bey, Doktor Adnan Bey ve vesair personel hazır bulunmuştur. Merasimde Halifeyi temsilen başyaver Cemal Bey ile Yaver Ekrem Bey bulunmuşlardır. Daha sonra gemilerin İstanbul'dan ayrılışını sarayın balkonundan izlemiştir. Halifenin eşi ise töreni Dolmabahçe meydanında otomobil içinden izlemiş idi. Bu esnada Leydi Harington iki İngiliz subayı ile Halifenin eşine küçük bir hediye göndermişti. Halifenin eşide bir küçük paketle birlikte teşekkürlerini yaver Ekrem Bey'le yollamıştı.

Öğleden sonra saat iki buçuk da ziyafet sona erdikten sonra General Charpy Sarayburnu'nda bulunan Medido Vapuruna, General Monpelli de Gıraç Vapuruna gitti. Nihayet Tophane'nin saati üçü çalarken Arabiç Vapurunu tiz ve dalgalı bir düdükle çalarak Tophane rıhtımındaki halatlarını bir daha atmamak üzere topladı ve ayrılmak üzere harekete geçerek ağır ağır

31- Vatan Gazetesi, 3 Ekim 1923.

Sarayburnunu geçerek Marmaraya doğru geldiği gibi yol alarak devam etti. Vapurun önünde bir Türk motoru ile İngilizlere ait motorlar boğazı geçene kadar rehberlik ettiler. Daha sonra Sirkeçiden Monpelliyi götüren Graç Vapuru hareket etti, üç dakika sonra Charpy'i götüren Medido Vapuru üç düdükle çaldı ve harekete geçti. Vapurun güvertesinde Fransız Mızıkası "Marseyyez"i çalarak oda marmaraya doğru açıldı.

Bu esnada İskeleye yüzü aşkın Rum, Ermeni ve Yahudi kadınları siyah matem elbiseleri içinde çırpınarak ağlıyorlardı. Tabiki bunların içerisinde çocuklu olanları da vardı. Bayılanların, kendisini ebediyen terk eden vapurdaki sevgilisine öpücük gönderenlerin ve mendil sallayanların hesabı yoktu. Vapurlar hareket ederken umumi bir boğuşma oldu ve buna vapurların son defa çaldığı düdükle karıştı ve hatta vapur hareket ederken kendisini denize atmak isteyen Rum kadınları dahi görülmüştür.³²

En son olarak İstanbul'dan Fransızların Edgarkine General Zırlıslısı hareket etti ve Türk sularında bıraktığı son izlerde dalgalarla silindi. Bu arada köprü üzerinde, Gülhane Parkı'nda ve rıhtımda toplanan binlerce halk dağıldı. Uzaktan duyulan İstiklal Marşının nağmeleri feci bir işgalin ve acı bir tarih sürecinin son perdesinin kapandığının ifadesini vurgular gibiydi.³³

Vatan Gazetesi'nin 2 Ekim Salı günkü sayısında "Bugün gidiyorlar" başlığı altında şöyle yazıyordu.

"Bugün sona erecek olan tahliye, Lozanda cereyan eden müzakerelerin ve gerçek münakaşalar neticesinde varılan bir barışın mahsulüdür. İşgalin gönül boşluğu ile ve samimi bir hava içinde tamamlanması önümüzde açılan barış devrine iyi bir ışık tutacaktır. Bugün iki tarafın askeri silahlı olarak karşı karşıya geleceklerdir. Fakat bu silahlar düşmanlık için değil karşılıklı saygı göstermek ve barışı belirtmek için kullanılacaktır. Dün ne kadar feci akibetler karşısında bulunduğumuzu, işgalin sona ermesi münasebetiyle hatırlamalı, bugüne bizi erdiren büyük milli rehberimizi, diğer fedakar himmet sahiplerini şehit ve gazilerimizin mucize derecesin-

32- İkdam Gazetesi, 3 Ekim 1923.

33- Akzam Gazetesi, 3 Ekim 1923.

deki gayretlerini saygı ve şükranla anmalıyız. Diğer tarafta General Harrington gibi, barışın kök tutmasına samimi surette çalışan insanlar bulunduğunu hatırlamak, hakseverliğin ve insafın icabıdır.

İşgal bir yıldır zaten bir şekil meselesi halinde imiş, İstanbul'daki hakimiyetimiz fiili surete kurulmuştu. Bu işte Rafet Paşa'nın ne kadar başarılı bir rol oynadığını unutamayız. Tevazudan hiç ayrılmadan İstanbul'da zor bir durumu idare eden Dr. Adnan Bey'i ve Selahaddin Adil Paşa'yı saygı ile yad etmeliyiz.

Memleket için normal barış hayatı bugünden sonra başlayacaktır. Öyle dileriz ki son aylardaki tereddüdün ve tutukluğun, eski normallik dışı durumun bir neticesi olduğu sabit olsun ve bundan sonra hayırlı barış çalışmaları birbirlerini kovalasın.

Yine birgün sonra çıkan Vatan Gazetesi "Dün gittiler" başlığı altında şöyle yazıyordu;

"Dün gittiler... İstanbul halkı bu beş senelik davetsiz misafirlerin gidişini vakardan ayrılmayarak, fakat kalbinden heyecan ve saadet taşarak seyretti. Beş yıl önceye nisbetle ve büyük fark... Bu kadar çok hadisenin, bu kadar çok felaketin, bu kadar sevinç ve saadetin beş senelik bir zamana sığabileceğine insan inanmıyor³⁴.

İstanbul ve halkı için uzun süre devam eden bu kötü tarih süreci bugün bu şekilde sona erdi. Birkaç gün sonra yeni Türkiye Devleti'nin ordusu İstanbul'a girecek ve Fatih'ten sonra birkez daha İstanbul'u feth edecektir.

SONUÇ

Bilindiği gibi sosyal olaylar birden ortaya çıkmazlar. Kökleri ve nedenleri çok değişik olmalarının yanında uzun bir geçmişe de dayanırlar. Bir sosyal olayı algılayabilmek için bu uzun geçmişi de çok iyi araştırmak gerekir. Bu araştırmaya bu varsayımdan yola çıkılarak, Savaşlardan, Antlaşmalardan, İşgal ve Baskıdan geri çekilmeye, barışa ve özgür-

34- Vatan Gazetesi, 2 ve 3 Ekim 1923.

lüğe kadar gelen bu süreç nasıl gelişip son bulmuş kısaca anlatılmaya çalışıldı.

Bir gün ansızın Marmara'nın sakin sularında yol alarak dünyanın geri kalmış bölgesi olarak gördükleri Anadolu'ya ve onun ayrılmaz bir parçası olan İstanbul'a medeniyeti getirmek gayesi ile gelip yerleşen, hak ve hukuk dağıtıcısı medeni milletlerin temsilcileri Türk Ülkesi'ne, semalar-daki Türk bayraklarını tanımayıp onları birer birer indirerek gelmişlerdi. Ancak şimdi neden Türk bayrağını ve Türk sancağını büyük bir ciddiyet içinde selamlayarak ayrılıyorlar? Acaba düşledikleri düzeni, medeniyeti, hak ve hukuku dünyanın bu bölgesinde de sağladılar da ondan dolayı mı bugün geriye dönüyorlar? Yoksa bir toplum ya da devletler grubu başka bir toplumdaki ne kadar teknolojik üstünlüğe sahip olurlarsa olsunlar onları yaşadıkları ve vatanları saydıkları topraklardan koparıp esaret altına almanın gücünü kavradılar da ondan dolayı mı dönüyorlar? Yoksa bir toplumun asırlardır yaşadığı ve bu topraklar üzerinde yarattığı yaşam tarzını, geçmişini ve geleceğini bu topraklarda kurup geliştirdiği, bu öz-vatanları üzerinde hor görmek, insanlık dışı muamelelerde bulunmak gibi davranışları sonucunda vicdanları rahatsız oldu da, ondan dolayı mı geriye dönüyorlar?

Sanırım, özgür ve bağımsız olmayı adeta yaşam tarzı haline getiren ve bu uğurda ölümü bile göze almaktan çekinmeyen yeni Türk toplumunun sağlam karakter yapısını sonunda iyi anladılar ve geriye dönmekten başka bir çıkar yol göremediler.

Bilindiği gibi düşman istilası her zaman her yerde korkunç ve acıdır fakat belki de tarihte hiçbir şehir dörtbuçuk sene silahsız, müdafasız adeta eleri kolları bağlı İstanbul halkının çektiği acıyı çekmemiştir. Bu dörtbuçuk sene İstanbul ve sakinleri için böyle acı bir düşman işgali altında başlı başına bir tarih süreci olacak kadar uzun sürmüştür. Zulmün, işgalin, istilanın bile kanunları vardır. Ancak bunlar o kadar çok haksızlıklar yaptılar ki geldiklerinin ilk günlerinde kendilerini büyük bir sevinç ve eda ile kucaklayan dalkavuk uşaklarını bile, burada yaratmış oldukları bu düzenden tiksindirmeye muafak oldular ³⁵. Her işlerinde insaniyetten

35- Vatan Gazetesi, 2 ve 3 Ekim 1923.

bahseden batılı devletlerin İstanbul'daki işgal orduları insani duyguları Türk toplumuna lâyık olmayan bir lüks gibi gördüler. Ama bir gün geldi hatalarını anladılar ve geldikleri gibi gittiler. Hem de Türk toplumunu, Türk bayrağını selamlayarak...

KAYNAKÇA

- 1- Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1984, s. 128.
- 2- Baytok, Taner; **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1970
- 3- Bıyıklıoğlu Teffik; **Atatürk Anadolu'da**, Ankara 1981, s. 2, 6, 29, 31.
- 4- Bayur, Yusuf Hikmet; **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, Ankara 1973.
- 5- Adil, Selahaddin; **Hayat Mücadeleleri**, İstanbul 1982, s. 424-425.
- 6- **Akşam Gazetesi**, 1,2,3 Ekim 1923 İstanbul.
- 7- **İkdam Gazetesi**, 1,2,3 Ekim 1923 İstanbul.
- 8- **İleri Gazetesi**, 2 ve 3 Ekim 1923 İstanbul.
- 9- Erden, Ali Fuat, **İsmet İnönü**, Ankara 1952, s. 179.
- 10- **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Temmuz ile 3 Ekim 1923 arası.
- 11- Karal, Enver Ziya; **Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesi-ne Kadar Türkiye'nin Siyasi Olaylar ve Yeni Türkiye**, İstanbul 1959, s. 50-51.
- 12- Kayabal, M. Ali, **Çanakkale Olayı**, İstanbul 1971, s. 404.
- 13- Kocatürk, Utkan; **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi**, Ankara 1973, s. 496.
- 14- Koçu, Reşat Ekrem; **Osmanlı Tarihi Panoroması**, İstanbul 1964, s. 238.

- 15- Sonyel, Salahi R; **İngiliz Gizli Belgelerine Göre İşgal Gücünün Türkiye'deki Son Günleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**, Belleten Sayı 165-168, Ankara 1978, s. 105 ile 138 arası.
- 16- **Tevhidi Efkar Gazetesi**, 2 ve 3 Ekim 1923.
- 17- **Vatan Gazetesi**, 2 ve 3 Ekim 1923.
- 18- Yalman, Ahmed Emin; **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim**, İstanbul 1870.